

Privació de llibertat

Privar un humà de la seva llibertat, reduir el seu cos i la seva persona a la condició d'una propietat amb valor comercial, que pot ser explotat sexualment o amb treball forçat, mutilat, venut o privat de vida, és una acció inhumana i repudiable. En termes conceptuals, aquesta forma de privació de llibertat és coneguda amb el nom d'*esclavització*, que sotmet la persona a un estat d'esclavitud, que en algunes societats se sistematitza políticament i comercialment, i adquireix, així, el nom d'*esclavisme*. Conèixer i donar a conèixer que en diversos períodes de la història aquest acte ha tingut lloc com a decisió individual o col·lectiva entre persones i societats, i que encara continua passant d'igual o diversa manera, és una responsabilitat ineludible. Però també ho és valorar les persones i els moviments que es van oposar a l'existència d'aquest fenomen i que van defensar la seva abolició, especialment en l'entorn i la història més propera.

Barcelona transatlàntica

Si bé es pot parlar de la presència de persones esclavitzades a Barcelona des de les primeres societats que la van poblar, o la participació de barcelonins en dinàmiques d'esclavització transmediterrànies, transpirinènques o des de l'Atlàntic africà, aquest projecte es concentra

“...la ferocidad estúpida de la raza africana, que no sabiendo ni pudiendo apreciar la gracia que su gobierno les ha concedido, muestra su reconocimiento entregándose a los sentimientos que les son naturales; el incendio, el asesinato y la destrucción.”

Preàmbulo del *Bando negro*, del general Joan Prim i Prats (1848)

particularment en l'espai del fenomen transatlàntic. Contràriament al que és comunament pensat, l'esclavatge transatlàntic no va començar des d'Àfrica fins a les Antilles, sinó des d'aquestes a Europa i, concretament, a Barcelona des del 1492. De la mateixa manera que, encara que la part de l'esclavisme entesa com a sistema d'explotació humana cessa a les colònies espanyoles el 1886, amb Cuba, és menys conegut que, com a sistema d'inversió econòmica, no seria abolida fins al 1890, amb el pagament de les darreres indemnitzacions a expropiataris de persones esclavitzades a Puerto Rico.

No només negres

És comú escoltar o llegir la paraula *negrer*, especialment en relació amb aquells que van organitzar o col·laborar en el transport de persones de pell negra des de l'Àfrica cap a alguna destinació ultramarina. No obstant això, aquests tractants només són una part de totes les persones que col·laboraven activament en el manteniment i l'enfortiment de l'esclavisme. A més dels que capturaven, els factors i els transportadors —capitans o mestres—, aquests tractants trobaven legitimada la seva acció en la compra final dels que al·leguessin ser propietaris de les persones esclavitzades. D'altra banda, el sistema esclavista també disposava d'altres actors no menys decisius

en la seva existència, com ara inversors, governants, legisladors i antiabolicionistes en general. Entre aquests últims, hi trobem obertament i activament involucrats en la història de Barcelona noms de persones amb monuments com Joan Güell i Ferrer, i Antonio López y López, a més d'una nombrosa quantitat de persones i institucions. Però també trobem, en la contrapart de l'esclavisme, noms de persones que es van comprometre amb la seva abolició, com Estanislao Figueras i Moragas i Francesc Pi i Margall, així com manifestacions de ciutadans i ciutadanes de Barcelona i municipis circumdants.

Històries de memòria

La història mira de verificar i interpretar de la millor manera objectiva els esdeveniments del passat, sempre evitant jutjar amb els ulls dels principis humans del present. No obstant això, els estudis de memòria recents exigeixen una mirada paral·lela i paradoxal, que és la de tenir en compte la perspectiva que tenen en el present els diversos grups que componen una societat determinada vers al passat. Tot i que és cert que cap persona individual és responsable dels fets dels seus antecessors abans de néixer, quan es parla d'un subjecte col·lectiu com el d'un país o d'una ciutat que assumeix i reivindica la seva existència a través de la història, el tema pren altres matisos de major com-

“Y téngase en cuenta que la suerte de la Isla de Cuba emancipada no sería la de las Repúblicas del Continente, [...] sino que sería como la de la Isla de Santo Domingo, completamente arruinada por la indolencia y tedio al trabajo de las clases africanas y la consiguiente propensión a los vicios y desmoralización...”

Rebelión cubana,
de Joan Güell i Ferrer (1871)

ducta normal o legal d'una altra època o relativitzar-la històricament en mode extrem és perdre de vista les repercussions que va tenir. L'esclavisme transatlàntic va deixar empremtes socials i individuals, les quals van tenir rèdits que són gaudits, així com desigualtats i prejudicis que persisteixen fins al present.

Escultura del monument a Colom

La veritable vida d'Antonio López y López, a càrrec del seu cunyat Francisco Bru (1885)

Si bé Antonio López y López és obertament esclavista en el seu actiu antiabolicionisme, aquesta obra del seu cunyat Francisco Bru pot considerar-se l'element central al voltant del qual sempre han girat les atribucions que se li fan de negrer o tractant de persones esclavitzades. Encara que Bru arribés a ser injuriat per aquesta publicació, considerada una calúnnia per despit familiar, la incògnita de la seva participació en aquesta variant de l'esclavisme encara queda sense resoldre:

“López se entendía con los capitanes negreros y, á la llegada de los buques, compraba todo el cargamento, ó la mayor parte de él, en compañía de otros, ó sin ella, según la ocasión y los recursos. De este modo ganó muchísimo dinero, aunque siembre ocultó á mi padre lo que verdaderamente hacía y lo que producía. El comercio de esclavos se había practicado, y continuaba practicándose aun en la Isla; pero los habitantes, aunque se utilizaban de sus resultados, lo consideraban bajo y despreciable, mirando á los que lo hacían como á los más viles y odiosos chalanés.”

Barcelona Llegats de l'esclavitud i l'abolicionisme

[...]

He aquí el tipo á quien Barcelona ha dedicado una plaza y un monumento. ¿Qué os parece, españoles, de esta dignidad? ¿Qué les parece á los Barceloneses? Pueden estar muy ufanos de tener en una de sus plazas públicas la estatua de un chalán de carne humana, célebre por su vil crueldad en la Isla de Cuba, antes de serlo en la Península por sus millones y suntuosidades.

Con razón podrá llamarse á aquella Plaza, la Plaza de los Negreros, porque será la rehabilitación monumental y la apoteosis radiante de todos los comerciantes de carne humana.”

Text: Omar R. Guzmán Ralat / Fotografies: Enric Berenguer
Assessoria: Javier Laviña / Disseny: La PAGE Original

Comissions Obreres, juntament amb associacions culturals i de memòria, han expressat la voluntat de repensar aquells elements de la ciutat que exalten un passat que a d'altres incomoda. L'itinerari que tens a les mans és una invitació a remirar i conèixer alguns d'aquests espais a Barcelona relacionats amb l'esclavisme derivat del tràfic transatlàntic i la seva abolició.

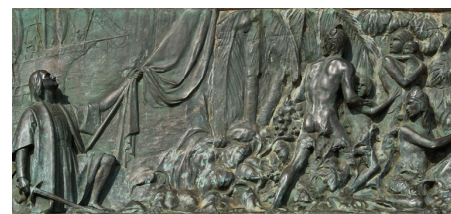

Amb el suport de:

“Y luego que llegué a las Indias, en la primera isla que hallé, tomé por fuerza algunos dellos para que dependiesen y me diesen noticia de lo que había en aquellas partes [...] y destas y de las otras traigo conmigo Indios para testimonio. [...] e pueden ver Sus altezas que yo les daré oro cuanto hobieren menester, con muy poquita ayuda que sus altezas me darán: [...] y esclavos cuantos mandaran cargar, é serán de los idólatras...”

Carta de Colom, 15 de febrer del 1493

Relleu del monument a Colom

10. Antiga duana de Barcelona i seu del Govern civil

Av. del Marquès de l'Argentera, 2

El 22 de desembre del 1872, una manifestació presidida per un pendó vermell amb lletres daurades que deia “Abolició immediata de l'esclavitud” va sortir de la plaça de Catalunya fins al Govern civil, a l'edifici de l'antiga duana per exposar el seu reclam al llavors governador civil, Joaquim Fiol i Pujol. Aquest, partidari de l'abolicionisme, va agrair des del balcó la mobilització amb un discurs que va tancar amb un “Visca el poble honorat de Barcelona!”.

10

11. Homenatge a Pi i Margall

Plaça de la República

L'abril del 1936 es va inaugurar, a l'antiga plaça del Cinc d'Oros, un monument a Francesc Pi i Margall, segon president de la Primera República Espanyola, que, de la mateixa manera que el seu predecessor, Estanislao Figueras, defensava l'abolició de l'esclavitud a les Antilles. El 1939 es van retirar l'al·legoria de la República que el coronava i el medalló amb el seu retrat en relleu. El 2012 tant l'una com l'altre van ser integrats en un nou monument i una nova plaça de la República, concretament la plaça que havia estat anomenada fins aleshores plaça de Lluçmajor.

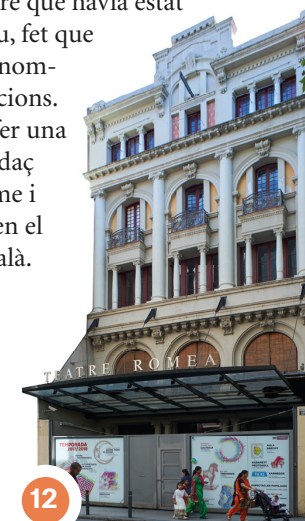

11

12. Teatre Romea

Carrer de l'Hospital, 51

En aquest teatre, inaugurat el 1863, es va estrenar la versió original de l'obra *Llibertat!*, de Santiago Rusiñol, l'octubre del 1901. A l'obra, un indià torna temporalment al seu poble natal amb un nen negre que havia estat el seu esclau, fet que va suscitar nombroses reaccions. L'autor va fer una crítica mordaç a l'esclavisme i al racisme en el context català.

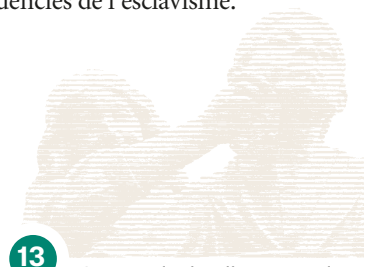
12

13. Font del Negret

Avinguda Diagonal / Carrer del Bruc

Aquesta font del 1915 ha estat popularment coneguda com la font del Negret o de la Palangana. Se sol suggerir que podria tractar-se d'un fill adoptiu de l'escultor, Eduard Alentorn, que demanava a la seva germanastra que li rentés i fregués la cara amb insistència per intentar blanquejar-li el color de la pell. De fet, el títol que l'escultor va donar a la seva obra va ser: *Impossible!*.

La interiorització del prejudici racial és considerada avui com una de les conseqüències de l'esclavisme.

13

Imatge de detall en portada

1. Monument a Joan Güell i Ferrer

Gran Via / Rambla de Catalunya

La versió original del monument va ser inaugurada el 1888, en el marc de l'Exposició Universal de Barcelona. El 1936 l'estàtua va ser enderrocada i la base va ser utilitzada de pedestal per honrar les víctimes del frustrat cop d'estat contra la República catalana. Va quedar completament destruïda, però el 1945 la van reconstruir amb unes dimensions menors a pocs metres del seu emplaçament original. Al monument actual es va reproduir l'al·legoria a la navegació, amb un vaixell junt al caduceu de Mercuri, símbol del comerç. Aquests fan referència al comerç ultramarí amb el qual Joan Güell va fer la seva fortuna inicial a les hisendes cubanes que tenia.

2. Palau Marc

La Rambla, 8

Tomàs Ribalta, propietari d'hisendes a Cuba i membre de la Lliga Nacional, va deixar, després d'adquirir el Palau Marc el 1876 i d'adaptar-lo, un relleu a la seva façana que confirmava el seu passat.

A més de la simbologia pròpia de la navegació i el comerç, així com fruites tropicals, es distingeix la xemeneia de la hisenda i la canya de sucre, que clarament assenyalen el treball forçat d'africans esclavitzats.

1

2

3. Monument a Cristòfor Colom

Plaça del Portal de la Pau

Van acabar el monument el 1888 per ser inaugurat durant l'Exposició Universal de Barcelona i com a avançament de la commemoració del quart centenari de l'arribada de Colom a terres americanes. Un baix relleu entre els escuts de Puerto Rico i Cuba, llavors encara colònies espanyoles, reproduceix l'escena de la trobada amb els primers indis captius traslladats involuntàriament des de les Antilles i el següent mostra la seva presentació davant els reis Ferran i Isabel. Sobre la base del monument a Colom es troben dues escultures d'indis agenollats als peus del frare Bernat de Boil i del capità Pere Margarit. Les dues obres representen al·lusions a la submissió política i religiosa a què van ser sotmesos els indis, primeres poblacions esclavitzades de les Amèriques.

4. Pila baptismal de la catedral de la Santa Creu i Santa Eulàlia

Pla de la Seu

Sobre la pila baptismal de la catedral de Barcelona, tallada el 1433, es pot llegir en una placa el resum sacralitzat d'un relat que oscil·la entre la tradició oral i les primeres cròniques sobre les anomenades Índies. La placa explica com en aquest temple van ser batejats els sis indis que van arribar a Barcelona captius per Colom en tornar del seu primer viatge.

“Finalmente, él entró en la corte, [...] presentó a los reyes el oro y cosas que traía del otro mundo [...]; lo que más miraron fue los hombres. [...] Los seis indios se bautizaron, que los otros [cuatro] no llegaron a la corte; y el rey, la reina y el príncipe don Juan, su hijo, fueron los padrinos...”

Historia general de las Indias,
de Francisco López de Gómara (c. 1550)

3

4

5. Banco Hispano-Colonial

Carrer Ample, 3

Creat el 1876, entre els seus fundadors destacats es troba el seu primer president, Antonio López y López. Aquesta institució va canalitzar els fons dels seus socis concedits a Espanya per fer front a la Guerra dels Deu Anys a Cuba. La interrelació entre la defensa de l'estatu quo colonial i els interessos econòmics, que incloïen l'aleshores encara vigent sistema esclavista, eren summament estrets. L'última seu d'aquest banc és avui un hotel a Via Laietana, 3.

5

6

6. Casa Xifré

Passeig d'Isabel II, 14

Josep Xifré i Casas havia acumulat capital a Cuba per reinvertir-lo a Nova York. Quan va tornar a Barcelona, el 1830, va adquirir els terrenys on es va edificar, cap al 1840, la casa d'en Xifré, coneguda pels seus porxos. Destaca l'abundància de relleus al·legòrics a la façana, com la presència d'un africà i un indi entre al·legories de comerç, navegació i fortuna, a més de relleus de nens amb plomalls o carregant canyes de sucre, alternats amb medallons de colonitzadors i conqueridors.

7. Llotja de Mar

Passeig d'Isabel II, 1

L'any 1871 la Llotja de Barcelona va ser escenari de la creació del Círculo Hispano-Ultramarino de Barcelona, amb Joan Güell i Antonio López com a president i vicepresident, respectivament. El 1873 també va ser escenari de la fundació de la Lliga Nacional de Barcelona, que s'oposava a la immediata i imminent abolició de l'esclavitud a Puerto Rico. El seu primer vicepresident va ser Antonio López i entre els seus 72 representants es troben Tomàs Ribalta i Eusebi Güell.

7

8. Monument a Antonio López y López

Plaça d'Antonio López

Va ser erigit el 1884, tan sols un any després de la mort de qui el 1881 va fundar la Compañía Trasatlántica a Barcelona. El van nomenar marquès de Comillas en honor del seu poble natal, a Cantàbria. L'Ajuntament de Barcelona va cedir el terreny per a la primera ubicació del monument i va canviar el nom de la plaça, antigament plaça de Sant Sebastià, pel d'Antonio López y López. El 1935 l'estàtua original va ser enderrocada i va ser substituïda per un retrat del capità Maximilià Biardeau com a “màrtir de la Llibertat”, en haver estat executat el 6 d'octubre del 1934 davant la Capitanía General després d'haver-se posat a disposició de la República de Catalunya. El 1941 van refer l'estàtua d'Antonio López, obra de Frederic Marès, i van tornar a col·locar-la a l'emplaçament actual.

Relleu del monument a Antonio López y López

El negro Domingo va ser un personatge recurrent a les obres teatrals del segle XIX. D'una d'aquestes es va popularitzar, el 1865, la *Canción del negro Domingo*, que encara el 1895 es publicava en cançons populars espanyols. Més que no pas la interpretació incongruent d'adjudicar aquest malnom a Antonio López, és més probable que es tractés d'una reinterpretació popular del monument, fent al·lusió al nen negre que acompanya l'al·legoria de la Compañía General de Tabaco de Filipinas.

8

9. Monument a Joan Prim i Prats

Parc de la Ciutadella

El monument de Barcelona a Prim va ser erigit el 1887 amb motiu de l'Exposició Universal de 1888. L'estàtua del monument va ser enderrocada i fosa el 1936, i reconstruïda posteriorment el 1948 a escassos metres de l'emplaçament original.

A Barcelona se'l recorda per haver cedit, el desembre del 1869, com a president del Consell de Ministres, la fortalesa de la Ciutadella a la ciutat per demolir-la i convertir-la en parc.

Dues dècades abans havia estat nomenat capità general de Puerto Rico l'octubre del 1847, però el seu mandat va durar tan sols fins al juny del 1848, en gran part a causa de l'impopular autoritarisme amb què va aplicar les extremes mesures de repressió contra les rebel·lions dels africans esclavitzats.

Canción del negro Domingo

Yo soy el negro Domingo
neguito de calía
que quiero viví en er campo
a toíta mi libertá.

Acábase usté ya e dir
acábeme usté e dejar
mire usté que se lo pio con
muchu necesiá.

Pachica la guachinanga
me dice que no soy ná
si yo consiento en mi casa
que un branco venga a mandá.

8

9